

Liefde in Janum

Het wilde hart
van Ijbeltje

Tekst en opmaak: Yvonne van Osch

Dit verhaal is voorgelezen tijdens de verhalenavond 15 november 2019 in het Kerkmuseum Jannum. De plaatjes zijn daarbij met een aantal andere plaatjes zijn op de muur geprojecteerd.

Deze plaatjes zijn bewerkingen van foto's en tekeningen die her en der op internet te vinden waren. Mocht u bezwaar hebben tegen het gebruik ervan, stuur dan een mailtje naar Yvonne van Osch, opschrift@tip.nl

1

Ijbeltje zat voor moeders spiegel en tuurde, terwijl vijf broertjes om haar heen renden, in haar eigen ogen. Ze was een beetje nerveus. Vanavond was de grote damavond in het dorps huis. Ijbeltje was het enige meisje dat meespeelde in de regionale competitie.

Vader en moeder waren trots. Maar ook een beetje bang. ‘Denk erom,’ zei vader, ‘dat je je als een meisje gedraagt.’

‘Ach heit,’ zei Ijbeltje. ‘En dat je in ieder geval van de wâldpiken wint. Sjoch, daar heb je ze al.’ Hij wees met zijn pijp over het natte weiland.

Wis, daar sjokte een groepje van drie over de weg.

‘Wat zien ze eruit,’ zei moeder. ‘Ze hebben niet eens een jas aan het lijf. Nog een geluk

dat het niet regent. Zeg Ijbeltje,’ zei ze na een pauze, ‘je gaat toch nooit met zo een thuiskomen zeker?’

‘Nee hoor,’ zei Ijbeltje. ‘Wees daar maar niet bang voor.’ Ze borstelde haar haar met dromerige streken. Durk zou ook komen vanavond, de knecht die sinds de zomer op de boerderij van de Kingma’s werkte. De laatste tijd dacht ze

steeds vaker aan hem. Aan zijn handen. Hij was zo knap. Pikzwart haar, een kaarsrechte kaaklijn en een nek, zo dacht ze, waar je de stellingen van Luther op kon spijkeren.

Moeder Antsje had aan Ijbeltje wel gemerkt hoe zij langzaam voor de jongen viel. Hij zou zo'n slechte partij nog niet zijn, peinsde zij. Toch hield ze wijselijk haar mond. Haar dochter zou zich niets voor laten schrijven, zeker niet als het over 'de ware' ging. Met haar zeventien jaar was ze al

net zo eigenninnig als vader Bavius, de mollenvanger van de streek. Bavius kende de gangen van zijn blinde prooi als zijn broekzak. Hij weigerde klemmen te gebruiken. De weg van de lafaard, noemde hij dat. Als het moest, bleef hij uren roerloos bij een uitgang staan, schep in de aanslag. Bats, en daar ging er weer een. Op slag dood, dacht hij bij elke

vangst tevreden. Die heeft geen seconde hoeven lijden. Het was trouwens een uitstekend mollenjaar. Antsje had al een half dozijn zachte zomermantels van de velletjes in elkaar kunnen zetten. Op alle Flieterpen liepen er vrouwen mee te pronken. 'Kijk uit dat je de Ee niet oversteekt,' was

een vast gezegde. ‘Dan komen de zandvlooien erin.’
Waar de vijandigheid vandaan kwam tussen de mensen aan weerszijden van het oude kanaal? Die had met rijkdom en vruchtbaarheid te maken. Klei of zand, zei men, het was een levensgroot verschil.

2

In het dorps huis was alles in beweging. Deelnemers schoven op hun klompen langs de tafels. De dampen sloegen van hun kleren tegen de ramen aan. Het was de warmste oktober ooit geweest, maar nu begon het weer toch om te slaan. Achter een bureau met een gordijn zat de wedstrijdleiding. ‘Test, test,’ zei de voorzitter in de microfoon, een groot gevaarte dat speciaal voor de gelegenheid was aangeschaft. En toen: ‘Welkom allemaal. Het is zaterdag, 17 oktober 1908. Voor de eerste keer vandaag...’

Ijbelte hield haar adem in. Ze had de spottende blikken al gezien. En wat zou Durk zeggen als hij haar zag? De voorzitter verwelkomde alle deelnemers. Niet alleen van de Flieterpen, zei hij, maar ook van Ferwerd en Marrum, en een paar van de allerbeste uit Het Bildt en de Wouden. Iemand maakte een opmerking, er werd gelachen. ‘Mag ik jullie aandacht,’ zei de voorzitter toen. ‘Er is ook een meisje. Onze Ijbelte Agema uit Janum. Zij speelt zo goed, dat we haar wel móesten vragen.’

Hij hield stil alsof hij wel wist dat er iets gezegd zou worden. Dat gebeurde dan ook prompt. ‘Meisjes die aan denksport doen, dat is toch...’ ‘... als een zwaantje achter de ploeg!’ riep iemand anders, en toen rolde een lachsalvo als een zweepslag door de zaal.

Ijbeltjes ogen schoten heen en weer. Bijna iedereen lachte, zag ze. Ook Durk! Ze tilde haar rokken al van de vloer om weg te lopen. Nee, klonk een stem in haarzelf, blijf staan. Ze dacht aan haar vader, haar moeder en haar broertjes, die thuis in spanning zaten. Ze voelde hoe haar hart weer rustig werd. Wacht maar, dacht ze. Jullie zullen het weten.

Haar eerste partij was tegen Minne. Een stille, bleke jongen, die altijd thuis zat en zijn moeder in het huishouden hielp. Hij zou haar niet uitlachen, wist Ijbeltje. Ze gaven elkaar een hand. Succes.

Nu moest ze snel en slim zijn. Ieder had vijftien minuten. Iets te lang nagedacht en het was gebeurd. Ijbeltje was afgeleid. Ze dacht aan Durk en na drie zetten had Minne haar al op achterstand. Ze drukte haar vingers tegen haar slapen. Concentreer je, sprak ze zichzelf toe. Je gaat niet meteen verliezen. En toen, inderdaad, zag ze in een heldere flits een dodelijk scenario. Was haar boosheid toch ergens goed voor geweest! Ze lokte Minne met een offer. Hij sloeg verbaasd het stuk, en na een nieuwe zet van Ijbeltje nóg een. Pas toen de onwaarschijnlijke zegetocht in hinkstap

over de zwarte velden begonnen was, zag de jongen wat er gebeurde. Hij keek haar aan, verslagen, en vol ontzag. Ze wachtten zwijgend op het fluitsignaal.

Ijbeltje won niet alleen de eerste partij. Ze won ook de tweede. En de derde. Een aantal jongens was al teleurgesteld naar huis gegaan. In een hoek van de zaal werd bier geschonken. Er werd gelachen, maar ook gemokt. 'Van een meisje?' klonk het. De schamperheid ontging Ijbeltje niet. Toen kwam de vierde ronde. En die zette haar tegenover Durk. De knappe knecht met zijn strakke kaken. 'Durk,' zei ze. Ze kon haar verbazing niet verbergen. 'Ik wist niet dat je zo goed was.'

'Ik wel,' zei Durk. 'En ik hoop, Ijbeltje,' zo sprak hij langzaam, op een vreemde, dreigende toon, 'dat je melk morgen niet zuur zal zijn.'

Ijbeltje keek hem sprakeloos aan. Wat bedoelde hij? Was dit de aardige knecht die elke ochtend zo vrolijk een kan romige melk voor haar schepte? Ze keek toe hoe verbeterd hij zijn eerste zet deed. Ik weet niets van hem, dacht ze verbijsterd. De klappen die hij op de klok gaf werden met elke zet harder werden.

Deelnemers begonnen verstoord op te kijken. 'Hé, schei eens uit,' zei na een keer of vijf de jongen die naast Ijbeltje zat. Ijbeltje keek opzij. Het was er een van de Wouden, zag ze meteen. Gerben, las ze op zijn naambordje. De armoe en het harde leven kleefden aan de jongen vast. Zijn ene oog was bol en troebel, zijn haar piekerig als stro. Hij had twee wollen hemden over elkaar aan, met zoveel gaten dat op meerdere plaatsen zijn blote huid, die op een roggeveld leek, er moedeloos doorheen keek

'Had je wat, wâldpik?' zei Durk.

'Ja, of je wat minder kabaal wou maken,' zei de jongen.

Durk keek hem spottend aan. 'Ik spreek jou straks nog wel

even,' zei hij, en begon weer strak op het bord te turen. Ijbeltje kon er niet meer tegen. 'Gefeliciteerd,' zei ze na vijf minuten. 'Ik heb geen zin meer.'

Toen het signaal geklonken had, stond ze op van tafel. Ze haalde haar kanten mutsje uit haar tas en bond dit om haar hoofd. 'Ijbeltje,' riep iemand uit de bierhoek, 'ga je alweer? Terug naar het tobke?'

'En nu is het genoeg,' klonk het. Het was dezelfde jongen, Gerben. Hij stond op, liep naar het groepje bij het bier. 'Nu is het genoeg,' zei hij nog een keer. 'Je zou de grond moeten kussen waarop dit meisje loopt. Heb je enig idee wat een moed het vraagt om hier te komen?'

'Laat maar, laat maar.' Ijbeltje was achter de jongen aangerend. Ze pakte zijn arm en probeerde hem weg te trekken.

'Wacht eens even,' werd er geroepen. 'Zo'n heikneuter. Wat denkt hij wel.' Zes jongens gingen in een u-vorm om hem heen staan. Een van hen gaf een duw, een ander kwam er achteraan. Voor Ijbeltje besepte wat er gebeurde, lag Gerben op de grond en stompten verschillende jongens op hem in. 'Orde, orde!' riep de voorzitter. 'Anders gelasten we de wedstrijd af.'

Toen stonden ze weer op, de boerenzonen uit Ginnum, Reitsum, Janum en Lichtaard. Met rode koppen en warme vuisten. En diep van binnen misschien heel tevreden dat ze over een rug met versleten hemden wat opgekropte wedstrijdspanning hadden kunnen lozen. Ze grepen in hun jaszak naar hun pijp, keken nog een keer om en richtten zich tot elkaar.

Ijbeltje staarde hulpeloos naar de grond, waar Gerben lag, opgekruld van pijn. Zijn hemd hing in flarden om hen heen, uit een wond op zijn hoofd kwam bloed. 'O jongen!' riep

Ijbeltje. Ze knielde bij hem neer. ‘Ik ga je helpen,’ zei ze zacht. In het rumoer dat ontstond voor de vijfde partij wist Ijbeltje de gewonde Gerben mee naar buiten te krijgen. Ze drukte haar zakdoek tegen zijn wond. ‘Wacht hier, wil je?’ Toen rende ze naar de boerderij van de Reitsma’s en spande bijna zonder een geluid hun oude knol, die ze goed kende, voor de wagen. Boer Reitsma zou het haar zeker vergeven, dacht ze. Ze deed niet meer dan haar plicht.

3

Gerben was 22. Hij woonde in Murmerwoude, aan een elzenwal in een hut van plaggen en stro, met zijn vader en een zusje. Zijn moeder was gestorven in het laatste kraambed, en nu had vader last van stof op de borst na jaren in vlas en cichorei. Hij hoestte en rilde aan één stuk door en spuugde bloed. Al drie weken was hij niet meer van

zijn hooizak opgestaan. Gerben's zusje zat hele dagen piekerend aan zijn bed met een doek vol azijn. Het was wachten op de laatste kuch.

Gerben had het dammen van vader geleerd. Hij gaf les aan de kinderen van de rijken in het dorp, in ruil voor een brood, een riem spek of wat tabak. Daarnaast hielp hij de boeren in de buurt met het oogsten, repelen en braken van vlas. Op heldere nachten, hoe uitgeput hij ook was, ging hij er soms ook nog op uit om paling te poeren. In een kleine boot tussen het riet, bij het licht van de maan, fantaseerde hij dat hij zelf een paling was, op huwelijksreis onderweg naar de Sargassozee. De keren dat hij een glanzend exemplaar van wel meer drie pond boven water haalde, waren de gelukkigste momenten van zijn leven.

Zou het hierbij blijven, dacht Gerben juist op zulke momenten. Al dat beulen voor een paar glimpjes van geluk? Nee, wist hij steeds zekerder, er moest meer zijn. En hij zou het vinden ook.

Dit is het, dacht Gerben, toen hij door zijn bebloede wimpers de vlecht van Ijbeltje heen en weer zag gaan op het schudden van de wagen. Dit moet het zijn. Ze waren voorbij de terp van Janum gegaan, over de brug van Sybrandahus en door het mistige Akkerwoude. Ijbeltje kneep haar ogen tot spleetjes om het pad te kunnen zien. De klok van Murmerwoude sloeg twaalf uur, toen ze bij de dorpspomp stopte. Ze waste haar handen en bracht, staand op een wiel, wat water naar het gezicht van Gerben.

‘We zijn er bijna,’ zei ze.

Gerben keek haar dringend in de ogen. Hij greep haar hand. ‘Weet je wat ze zeggen,’ zei hij zacht, ‘over Murmerwoude?’ Ijbeltje zweeg. ‘Dat het moordenaarsdorp betekent. Vanwege Bonifatius. Vanaf nu heet het fluistering. Ik heb de vreugde gevangen in haar vlucht.’ Ijbeltje voelde zijn hoofd. Had hij koorts? En wat voor koorts kon dat zijn, die zulke dichterlijke woorden op zijn lippen bracht. Ze schudde haar hoofd, bracht de jongen naar de hut, nam afscheid. In een roes joeg ze de knol over de straatweg terug naar de Reitsma’s. Mijn hemel, dacht ze, kan het waar zijn? Kan het bestaan? Ze wist niet eens wat ze zelf bedoelde.

4

Ijbeltje had veel uit te leggen. Ze wilde niet liegen. Maar haar moeder hierover in vertrouwen nemen? Nee. ‘Mem,’ had ze gezegd, ‘er zijn nu eenmaal dingen...’

‘Goed kind,’ zei moeder, ‘ik snap het, ik ben ook jong geweest.’ Ze keek even glimlachend het verleden in. ‘En heeft hij toevallig ook gewonnen?’ vroeg ze toen. Natuurlijk wist ze niet beter dan dat het Durk was die haar dochter

het hoofd op hol had gebracht. Ze had de knecht 's nachts luid zingend de terp op horen komen. Haar dochter, dacht ze, had de overwinning met hem meegevierd. Hoeveel kwaads kon daarin schuilen?

Het duurde niet lang of Ijbeltje en Gerben hadden elkaar teruggevonden. Op de brug van Sybrandahus, waar ze als magneten naartoe getrokken waren. Boven het donkere water dat de families waaruit ze stamden al eeuwenlang gescheiden hield, verklaarden ze elkaar stamelend de liefde. Zand en klei op een kussen, daar slaapt de duivel tussen, werd er gezegd. Maar was het de duivel die hier met hen speelde, of de goedertieren God? 'Ik kan jou niet meer missen,' zei Gerben zo vol vuur, dat Ijbeltje zelf bijna in de Ee moest om af te koelen.

Ze vonden een plek waar ze ongezien konden praten. Eerst onder de brug bij het witte huis van Stientjes. Toen in de kerk bovenop de terp van Janum. Bavius was koster van die kerk. Ijbeltje wist waar de sleutel was. Als iedereen sliep, ontmoetten de geliefden elkaar in het stralende donker. Antsje had wel door dat haar dochter er vandoor ging, maar ze gunde haar de zoete uurtjes van stiekem gefluister. Ze zag de sterke knecht en haar lieftallige lieveling al voor zich in het hooi, beiden met hoogrode konen, maar beheerst en vol geduld het geheim van eenwording in vlees bewarend.

In werkelijkheid keek Ijbeltje de knecht niet eens meer aan, als ze 's morgens met de melkkan bij hem kwam. Hij had de beker vals gewonnen, nou, hij mocht hem houden. Als zij 's avonds op de tast de mond van Gerben vond, kon ze zich niet voorstellen dat er iets mooiers dan dit bestond. Heel dicht kropen ze tegen elkaar aan op het bankje in het vrouwenpoortje. Ze praatten en kusten en kusten en praatten. Ijbeltje dronk zijn woorden alsof het godendrank

was. Maar op een avond riep ze ineens: 'Och, mijn liefste, hoe moet het toch verder? Ik kan zo niet doorgaan. Ik wil je voor mezelf!'

5

Het werd midden november en de nachtvorst had krakend zijn intree gedaan. Gerben werkte met hooi in zijn klompen en kranten onder zijn kiel. Het was de liefde die hem gaande hield, en de zorg voor zijn vader en zusje, die in de middag al uitkeken naar zijn komst. Die avond konden ze elkaar niet zien, had Gerben tegen IJbeltje gezegd. Het vlas, dat in sloten en vennen stinkend te weken lag, moest aan land. Sommige boeren hadden zelf een braakhok, sommige stuurde de stengels naar de fabriek. Gerben hielp tot de middag boer Berkes en bracht daarna voor boer Bruinja een vracht naar Molenend. Het zou te laat zijn eer hij terug was.

Ook bij IJbeltje thuis waaide de wind door de popjes. Vader was zoals altijd 's morgens vroeg op pad gegaan. Met zijn bats, maar ook met een stapel vleugloze mollenvellen voor de verkoop. Hij zou, had hij moeder gezegd, vandaag eens kijken in Burdaard.

Moeder haalde de was van de bleek en zette de geit in het hok. Ze keek bezorgd naar de wolken in het westen. 'Waar blijft heit toch?' zei ze. 'Normaal is hij toch ruim voor zonsondergang thuis?' IJbeltje voelde ook onrust. Ze had de laatste bladeren van de esdoorns bij elkaar geveegd en bedekte de grond van de moestuin, waar alleen nog snijbiet stond. Ze dacht aan vader en aan Gerben. Het zou toch niet gaan sneeuwen?

Moeder en IJbeltje gingen naar binnen en maakten het eten voor de jongens klaar. Bijna elke minuut keken ze door het raam om te zien hoe het licht verdween en de schemering in duisternis veranderde.

Toen Ijbeltje naar buiten liep om water uit de put te scheppen stak ze geschrokken haar neus in de lucht. Nee toch! Een eerste sneeuwvlok viel op haar warme huid. Toen nog een en nog een. Arme Gerben! Arme vader!

Moeder en Ijbeltje stookten het vuur de hele avond en lieten een olielamp aan een spijker bij het hok. Ze hadden de jongens met verhaaltjes in slaap gesust. 'Wat moeten we doen,' zei Antsje ongerust.

Ook Ijbeltje wist het niet. Moest ze Kingma vragen? Of Durk? En wat moesten ze dan?

'Kun je je knecht niet halen,' zei Antsje uit het niets vandaan.

Ijbeltje staarde voor zich uit. Ze voelde er niets voor. Maar zat er iets anders op? 'Goed,' zei ze met zachte stem. Ze zette een dikke muts op, trok haar wollen mantel aan, nam een olielamp en liep het pad af. 'God, o lieve God,' prevelde ze, 'help ons alstublieft.'

Alles was donker op de terp. Alleen uit een enkel huisje kringelde nog de dunne rook van stervend hout. Overal moesten de mensen in hun bedstee gekropen zijn. Ook Durk lag waarschijnlijk te slapen. Ijbeltje voelde hoe het haar tegenstond om hem te zoeken. Ze tuurde het weggetje af dat van de terp naar beneden liep. Zou ze niet zelf? Nee, dat kon niet. Ze zou uitglijden en zichzelf bezeren. Wie had daar wat aan?

Besluiteloos bleef ze staan.

‘Hé daar!’ hoorde ze toen in de verte.

Ze veerde op. Wat was dat? Kwam er iemand de terp op?

Nu rende ze glijdend door de sneeuw het pad af met haar lamp. ‘Hallo!’ riep ze. ‘Lieve help, bent u dat, heit?’

‘Ijbeltje,’ riep hij. ‘Ik ben het.’

Het duurde even voor Ijbeltje hem zag. Hij zat op een hondenkar en hield zijn been met beide handen vast. Een kleine zwarte hond zwoegde hijgend omhoog. En achter de kar liep een man te duwen.

‘Heit!’ riep Ijbeltje, ‘wat is er gebeurd?’

Vader had een ongeluk gehad, zei hij, op it Bûtefjild. Hij was in een klem gestapt en toen in de sloot gegleden. Er was iets gebroken, of gekneusd. ‘Verschrikkelijk,’ zei hij, ‘ik kon geen kant op, ben helemaal verkleumd geraakt. Maar deze voortreffelijke jongeman,’ zei vader, ‘heeft me geholpen.’

Ijbeltje knipperde met haar ogen. ‘Maar heit.’ En toen zag ze het pas, in het schijnsel van de lamp. Deze wangen, dit voorhoofd. Het was Gerben, haar geliefde.

‘Gerben,’ zei ze ademloos.

‘En lieve schat,’ zei vader, ‘ik zeg je, jullie hebben mijn zegen. Een wâldpik aan wiens lippen zo’n liefdespoëzie ontspringt...’

Nog nooit had Bavius met zoveel vreugde en jeu de klokken geluid, al was het met een ingezwachteld been. Ijbeltje en Gerben trouwden nog voor de kerst, in het mooie kerkje op de terp. Ze bouwden er een stenen huisje, waar ook voor Gerben’s vader en zusje plaats was. Zijn vader stierf daar, bij een knapperend vuur, met een glimlach op zijn lippen. Nu werkte Gerben aan de zij van Bavius. De twee waren zo goed in het mollenvangen, dat op de terp een waarachtig naaiatelier ontstond.

Ze kregen vijf kinderen, Ijbeltje en Gerben, hun oudste dochter werd met vijftien jaar de nationale damkampioen. Durk bleef zijn leven lang alleen. In zijn hok op de deel stond de beker die hem zoveel glans had beloofd, met het vuile stof van tientallen jaren. Hij kon er niet naar kijken zonder te denken aan de grootste nederlaag die hij ooit geleden had. Wees lief voor Durk, zei Ijbeltje tegen de kinderen, hij heeft het zwaar. Ze had nu haar eigen koe, maar ging af en toe langs om te kijken hoe het met hem was. Ijbeltje en Gerben stierven kort na elkaar, toen er net

elektrisch op de terp was aangelegd. Ze werden naast elkaar begraven. En in de loop van vele jaren zijn zelfs hun grafstenen naar elkaar toe gegroeid.

RUSTPLAATS
van
IRMELTJE K. FERWERDA
echtgenote van
GERBEN R. VAN WIJEN
geboren te Drachten
den 30 April 1890
en overleden te Fanum
den 17 Mei 1959
JOHES 11 vs. 25.

RUSTPLAATS
van
GERBEN REINDERS VAN WIJEN
overleden 17 Mei
1859 weduwe naar van
IRMELTJE K. FERWERDA
geboren te Benkord
den 20 September 1888
overleden te Fanum
den 18 Mei 1959
2 TIMOTHEUS 4 vs. 7.